

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi
ISSN: 2630-600X

VASAD

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi - Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 7 - Sayfa/Page: 61-90
Makale Bilgisi / Article Info / Geliş/Received: 01.12.2020 / Kabul/Accepted: 27.01.2021
Yayın Tarihi/ Date Published: 30.06.2021

Atıf/Citation: Güngörer, F. (2021). Geleneksel Kapalı Toplamların Ürettiği Kanaat Önderliği Olgusuna Yönelik Bir Saha Araştırması. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 61-90

Araştırma Makalesi / Research Article

Fatma GÜNGÖRER

Dr. Öğr. Üyesi

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

ORCID: 0000-0003-1621-3775

fatmagungorer@yyu.edu.tr

Geleneksel Kapalı Toplamların Ürettiği Kanaat Önderliği Olgusuna Yönelik Bir Saha Araştırması*

A Field Research Intended for Opinion Leadership Phenomenon Which Produced by Traditional Closed Society

Öz

Bu çalışmanın amacı, geleneksel kapalı toplumların ürettiği kanaat önderliği olgusunu, üretildiği sosyal yapıyı ve kanaat önderlerinin bu yapıya olan etkisini sosyolojik açıdan incelemektir. Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki kanaat önderliğinin sosyal ve tarihi temelleri; geleneksel ve ataerkil toplum yapısı ile dini pratikler tarafından şekillenmektedir. Bu yapıda aşiret ve cemaat tipi örgütlenmelerin yaygın olduğu görülmektedir. Bu oluşumlar bir lider tarafından temsil edilmekte ve sözüne itibar edilen, kendisine güven duyulan bu kişi, çevresi tarafından kanaat önderi olarak kabul edilmektedir. Kanaat önderlerinin bilinen en önemli özellikleri, kişiler veya aşiretler arası çatışmalarda tarafları ikna ederek uzlaşma sağlamaları ve problemlere kısa sürede çözüm üretmeleridir. Bu durum kanaat önderliğini, hem toplumsal ilişkilerin ihtiyaç duyduğu için ürettiği sosyolojik bir olgu, hem de üretildiği yapıyı yeniden inşa eden bir aktör olarak konumlandırmaktadır. Bu çalışmada, çoğu Van'da olmak üzere toplam 25 kanaat önderiyle yüz yüze görüşme gerçekleştirilerek, kanaat önderliğinin tanımı ve kişisel özellikleri, kanaat önderliğinin kültürel arka planı ve kanaat önderlerinin bölgedeki varlığına duyulan toplumsal gereksinimin nedenleri araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, kanaat önderlerinin, toplumda adaleti sağlamaya yönelik hukuki bir boşluğu doldurdıklarına inandıkları ve toplumsal saygınlıklarını korumaya yönelik bir çaba içinde oldukları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Kapalı Toplum, Kanaat Önderliği, Van.

* Bu makale yazarın Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Prof. Dr. İsmail Doğan'ın danışmanlığında tamamlanmış "Eğitimsel ve Kültürel Aktör Olarak Kanaat Önderleri ve Kanaat Önderliği Olgusu (Van, Bitlis, Muş, Hakkâri, Siirt, Şırnak, Ağrı İlleri Örneği)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Abstract

This study aims to sociologically study the phenomenon of the opinion leadership produced by traditional closed societies, the social structure it was built, and the impact of the opinion leaders on this structure. The social and historical foundations of opinion leadership in Turkey's Eastern Anatolia Region are shaped by traditional and patriarchal social structure and religious practices. This structure shows that tribal and community-type organizations are common. These formations are represented by a trustable leader who is considered the head of opinion by his surroundings. In this study, face-to-face interviews with 25 opinion leaders, most of them in Van, were conducted to identify the defining characteristics of opinion leadership. The cultural background of opinion leadership and the reasons for the social need for opinion leaders in the region are also investigated. The essential features of opinion leaders are convincing the parties in person or having cross-trivia conflicts that reach a consensus to resolve problems as early as possible. It positions the leadership of opinion as a sociological phenomenon because both social relations need it, and as an actor who rebuilds the structure, it is produced. The research found that the leaders of the opinion believe that they have filled a legal gap to ensure justice in society and make an effort to maintain their social dignity.

Keywords: Traditional Closed Society, Opinion Leadership, Van.

Giriş

Toplum, bireyin tercih ve kanaatlerini ortak anlam dnyasında şekillendiren bir etkiye sahiptir. Bu etki düzeyi, toplumların yapısına ve merkezine aldığı değerlere göre değişkenlik gösterir. Yapısal olarak birbirinden farklı olan modern ve geleneksel toplumlarda bireye aktarılan inançlar, kanaatler, görüşler, tutumlar ve değerler ile bunları temsil eden kurum ve aktörler değişmektedir. Modern toplumlarda kişisel olarak oluşturulup bireysel olarak temsil edilen görüş, fikir ve inançların aksine geleneksel toplumlarda oluşan ortak *kanaatler*, dini inanç ve kültürün birleştirici etkisiyle toplu bir temayüle dönüşerek sıklıkla yetkiyi birey adına kullanan bir lider, *bilirkişi* tarafından temsil edilmektedir. Bu temsil yetkisini elinde bulunduran kişiye kanaat önderi, geleneksel kapalı toplumların ürettiği bu olguya da kanaat önderliği denmektedir

Kanaat önderliği, toplumun kültürel yapısı içinde şekillenerek etkili olduğu bu yapıdaki zemini, -toplumsal bir ihtiyacı karşılamak üzere kurgulanmıştır. Kanaat önderleri etkinliklerini, kendilerine değer atfedilen bir sahada sürdürmektedir. Bu amaçla kanaat önderlerinin hem geleneksel yapının bir ürünü olarak, hem de bu geleneksel yapının devamını ve yeniden üretimini sağlamada üstlendikleri toplumsal rolleri çerçevesinde incelenmeleri gerekir. Kanaat önderliği, bir meslek olmadığı veya resmi bir statüye karşılık

gelmediği için herkes tarafından ortak kabul gören bir tanımdan yoksundur. Bu durum kanaat önderlerinin etkili oldukları toplumsal yapının özellikleriyle birlikte ele alınması ve konu edindikleri disiplin içinde tanımlanması ihtiyacını doğurmaktadır. Kanaat önderliği, son zamanlarda sosyolojinin ilgi duyduğu bir konu olmakla birlikte, konuya ilişkin yürütülen çalışmaların oldukça sınırlı olduğu bilinmektedir. Şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı çalışmanın, kanaat önderliğini toplumsal *tip* bağlamında ve ilişkilendirildiği *zemin* açısından ele alan ve Ağrı'da yürüttüğü saha araştırmasında toplumdaki farklı kesimlerin kanaat önderliğine ilişkin görüşlerinin yer aldığı doktora teziyle Ulutaş'a (2015) ait olduğu görülmektedir. Bir diğer çalışma, terörle mücadelede genelde sivil toplumun özelde ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki kanaat önderlerinin rolünü konu edinen Ortatepe'ye ait olan çalışmadır. Bu örneklerin dışında, Türkiye'de kanaat önderliği görünürlüğünün, tarıma dayalı geleneksel toplum yapısının hâkim olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde yaygın olduğu gerçeğinden hareketle mevcut araştırma kapsamında yapılan saha çalışmasının ortaya koyacağı bulguların da alana ve kanaat önderliğine ilişkin literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın yürütüldüğü kentlerden biri olan Van, modernleşmenin etkisiyle toplumsal yapısında bir değişim gözlemlenmesine karşın merkezden ilçelere doğru gidildikçe; gündelik yaşamı birincil ilişkilerin belirlediği, bireyin kendisini bir sosyal grup/aşiret ve aidiyet üzerinden tanımladığı ve merkeze kıyasla kısmi olarak daha kapalı toplumsal ilişkilerin hüküm sürdüğü bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle çoğu Van'da etkili olan kanaat önderlerinin kendilerini nasıl tanımladıkları, hangi zemin üzerinden ne tip problemlere ne şekilde cevap ürettikleri, kendilerine hangi durumlarda ne amaçla ihtiyaç duyulduğu bu araştırmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Araştırmada 18'i Van, 7'si Bitlis, Şırnak ve Hakkâri'de etkin olan toplam 25 kanaat önderiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve araştırmanın yürütüldüğü sahada kanaat önderliğinin, iki farklı tipoloji ürettiği gözlenmiştir; bunlardan biri dini bir temsili olan kanaat önderleri, diğeri ise bir aşiretin liderliğini temsil eden kişilerdir. Çalışmada, geleneksel kapalı toplumun özellikleri, geleneksel ve karizmatik bir otorite olarak kanaat önderliği, kanaat önderi tipolojileri, kanaat önderliği üreten toplumsal gruplar ve saha çalışmasından elde edilen bulgular ile bulgulardan elde edilen sonuçlar yer almaktadır.

1. Geleneksel Kapalı Toplumların Ürettiği Bir Olgularak Kanaat Önderliği

1.1. Geleneksel Kapalı Toplum

Geleneksel kapalı toplum, geleneksel olanı yani geçmiş toplumsal tecrübeleri referans alır ve geçmişten gelen alışkanlık ve değerlerin idamesi temeline dayanır. Kadimden gelenin kutsal olduğu kabulünün, gündelik pratikteki karşılığı geçmişten gelen alışkanlık ve değerleri muhafaza etmeye ve var olduğu şekliyle yeniden üretmeye dönük bir çabayı gerektirir. Geleneksel kapalı toplum, genellikle Batı dışı toplumlar için kullanılan bir kavramdır ve “modern sanayi öncesi dünyanın toprağa bağlı kırsal yanını temsil” (Aysoy, 2003:22) etmektedir. Kapalı toplum, değişim ve yeniliklere görece kapalı bir toplum modelidir. Popper’a göre kapalı toplum, “üyelerinin hısımlık, bir arada yaşayış, ortak çabaları, ortak tehlikeleri, ortak sevinçleri ve ortak kaderleri paylaşma gibi yarı-biyolojik bağlarla birbirine tutunmuş yarı-organik bir birim olduğu içindir ki bir sürüyü ya da bir kabileyi andırır. Kapalı toplum hala birbirleriyle bağı işbölümü ve mal değiş tokuşu gibi soyut toplumsal ilişkilerden ibaret olmayıp da, dokunma, koklama ve görme gibi somut fizik ilişkilerden meydana gelen somut bireylerin somut bir grubudur” (Popper, 2010:227).

Birincil ve yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu kapalı toplumsal yapıda, akrabalık ilişkileri yoğundur ve geleneksel üretim tarzı sadece topluluk üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlıdır. Geleneksel kapalı toplumlarda himaye ve itaat kültürüne rastlanmaktadır. Himaye edilenlerin toplumsal denetim gücü, himaye edenin tekindedir. Himaye edilenler, itaate dayalı geleneksel bir kabul, grup bilinci ve biz duygusuyla hareket etmektedir. “Kapalı bir toplumsal münasebet, tekelleştirilmiş imkan ve fırsatlarını öncelikli olarak kendi mensuplarına sunar” (Weber, 2007:86). Geleneksel kapalı toplum, Tönnies’in klasik toplum sınıflamasında yer alan cemaat ve cemiyet ayırımında cemaate karşılık gelmektedir. Cemaat, tartışmalı bir kavram olmakla birlikte basit şekliyle bir yerde birlikte yaşayan, ortak ilgilere sahip, birbirleriyle sistematik etkileşim içinde olan insan gruplarını betimler (Giddens ve Sutton; 2016:227). Tönnies, cemaati modern olanın karşısında, geleneksel yaşam biçiminin bir göstergesi olarak sunmaktadır. Weber, cemaatleşmenin temelinde ‘geleneksel’ ve ‘duygusal’, bir aidiyet olduğunu belirtir. Toplumsal ilişkilerinde mensupların birbirine karşı geleneksel ve duygusal anlamda bir aidiyet hissi duyması ve toplumsal davranışlarını bu aidiyet hissi üzerinden geliştirmesi, toplumda cemaatleşmeye yönelik bir eğilimin olduğunu göstermektedir. Aidiyet esası ailevi münasebete dayanan cemaatlerin geleneksel bir kapallık içinde olduğunu belirten Weber, kapalı

toplumsal ilişkilerin tercih edilmesinde, mensuplarına sağladığı çıkarın etkili olduğunu belirtmektedir (Weber, 2007:79-87). Bu yönüyle kanaat önderliği, yüz yüze birincil ilişkilerin sürdüğü, himaye ve itaat kültürün hakim olduğu, daha çok cemiyet tipi yerleşimlerde kabul görmektedir. Kanaat önderlerinin etki düzeyleri, grup aidiyeti ve akrabalık temelli örgütlenme modeliyle dışa kapalı bir yapı ortaya koymaktadır.

1.2. Kanaat Önderliği

Kanaat sözcüğü, 1)“elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum”, 11)“kanma, inanma; kanış, kanı, inanç, düşünce” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2005:1057). Kanaat sözcüğünün İngilizcedeki karşılığı olan *opinion* sözcüğü Türkçeye “zan, tahmin, fikir, oy, düşünce” (Redhouse, 1989:678) şeklinde çevrilmiştir. İngilizcedeki karşılığı, *Opinion Leader* olan kanaat önderliği, bir ürün veya konu hakkındaki görüşleriyle kitleleri etkileyebilen ve insanların görüşlerini yönlendirebilen kişi olarak kabul edilir. Bu tanım daha çok medya, ürün ve pazarlama sektöründeki kullanımına karşılık gelmektedir. Medyada kanaat önderi, “kitle iletişimi içerisinde güçlü bir görevi olan ve hâkim ideoloji ya da verilmek istenen mesajı toplumun hâkim olunan kesime direkt ya da dolaylı yoldan ileten, söz sahibi, güvenilir, görece hâkim olduğu gruba üstün kişi ve kişiler” (Kaymaz, 2013) olarak tanımlanmaktadır. “Genel olarak değerlendirildiğinde etki alanı değişiklik göstermekle birlikte, çevresindeki insanların saygı gösterdiği, danıştığı, düşüncelerine değer verdiği, belirli konular üzerinde uzmanlığı kabul edilen, toplum üzerinde yönlendirici etki yapma gücüne sahip kişilere kanaat önderi denilir” (Oratepe:2014:72). Kanaat önderi; kitle, toplum, sosyal grup, örgüt, cemaat veya bir akımın fikri öncülüğünü yapan, elinde bir sosyal temsil gücü bulduran ve geleneksel kanalların beslediği yüksek statüsünü gerektiğinde yaptırma dönüştürebilen lider kişi olarak tanımlanabilir.

Kanaat önderliği, toplumların farklı dönemlerinde farklı nedenlerle ihtiyaç duyduğu bir olgudur. Kanaat önderliği olgusu; toplumsal kaynaklarına, temsil ettikleri sosyal statülere, etki ettikleri gruplara ve kabul görme durumuna göre farklılaşabilen bir olgudur. Bu farklılaşmanın nedeni, kanaat önderlerinin etkin olduğu toplumlarda, ortak kanaati belirleyen tutumların değişkenlik göstermesidir. Toplumlar, tutum değiştirdiğinde “bu tutumun ne olacağına, hangi değerler karşısında nasıl tavır sergileneceğine karar verirken, bu seçme ve yönlendirme işinde sözü geçen milleti

arkasından sürükleme özelliklerine sahip *aksakal (Ruspi)*, *karizmatik lider* veya *kanaat önderlerine* ihtiyaç duymaktadır (Atmaca, 2007:43-67).

Kanaat önderleri, ortak yaşam alanına sahip oldukları toplum üyelerine sağladıkları himayenin yanında toplumsal kriz durumlarında sergiledikleri yaklaşımları ve taraflar arası uzlaşa sağlama rolleriyle kritik bir rol üstlenmektedir. Bu yönüyle topluma örnek olmaları ve temsil ettikleri toplum üyeleriyle aynı dili konuşmaları beklenen kanaat önderleri Ulutaş'a göre, "toplumun organik aydınlarıdır. Toplumun içinden çıkan, oradan konuşan kişilerdir. Zıt kutupları birleştirmeleri, sorunlara çözüm bulmaları noktasında kanaat önderlerinin yaşça ileride olmaları önemli bir gereklilik olarak göze çarpmaktadır. Kanaat önderleri, kavgaları, sorunları çözmede önemli merciler olmaktadır" (Ulutaş, 2016:316). Kanaat önderleri kişiler veya gruplar arası çatışma veya toplumsal gerilim durumlarında arabuluculuk yaparak uzlaşa sağlamakta ve tarafları ikna ederek problem çözmektedir. Sıradan insanların çözemediği sorunları kısa bir sürede –şiddete başvurmadan- çözebilme yetenekleri, kendilerine sosyal bir prestij sağlamaktadır. Bazı durumlarda resmi makam ve yetkililerin bile çözmede etkili olamadığı veya yetersiz kaldığı kriz ortamı ve çatışmaları yatıştırdıkları ve halkı kısa bir sürede ikna yoluyla teskin ettikleri bilinmektedir¹ (URL-1).

1.3. Geleneksel ve Karizmatik Bir Otorite Olarak Kanaat Önderliği

Kanaat önderliği, toplumda geleneksel ve karizmatik bir otoriteyi temsil etmektedir. Otoritede geleneksel temeller; "çok eski zamanlardan beri süregelen geleneklerin kutsallığına ve bu geleneklere göre gücü kullananların meşruluğuna olan yerleşik inanca dayalıdır. Otoritede karizmatik temeller ise "bir bireyin istisna kutsallığına, kahramanlığına, örnek özelliklerine ya da onun tarafından açıklanan veya emredilen normatif kalıpların ya da emrin kutsallığına olan bağlılığa dayalıdır (Weber, 2013:54). Geleneksel otoritede, "*egemenlik* ve *yetki* tamamıyla dini iradeye, merhamet ve gazaba göre, fakat daima töre ve gelenek esasında belirlenen, belli bir

¹Erzurum'un önemli kanaat önderlerinden biri olan Naim Hoca (Naim Gölleröglü); terör örgütünün 25 Ekim 1993 tarihinde Erzurum'un Çat ilçesi Yavi Beldesinde 32 kişi, 30 Ekim 1993 tarihinde Erzurum Pasinler'in Çiçekli Köyü'ndeki saldırı sonucu 6 kişi olmak üzere toplam 38 kişinin öldürülmesini protesto etmek amacıyla sokağa dökülen insanları, güvenlik görevlileri teskin edememiştir. Naim Hoca, yaptığı konuşma sonrası halkı yatıştırmıştır (URL-1).

çerçeve içinde gerçekleşir ve uygulanır” (Freyer, 2013:176). Karizmatik otoritede ise karizma kelimesinin yüklendiği anlama ilişkin bir temsil söz konusudur. Yunanca bir kelime olan “Charisma” (hidâyet) bir kimsenin müstesna bir derunî kuvvetle donatılmış olması anlamına gelir. Karizma, “olağanüstü çekiciliği olan liderlerin kendilerine ve kişiliklerine, taraftar ve sempatanlarınca yakıştırılan büyüleyici güç ve yetenekler şeklinde tanımlanmaktadır (Akt. Subaşı, 2003:36; Mendras, 1975:142-144).

Karizmatik otorite; dinsel alana özgü olmayan karizmatik liderliğin daha çok hükümdarın veya iktidar zümresinin inanılan belli bir olağanüstülük niteliğine dayandırılmasıdır. Weber, saf karizmatik otoriteyi şu şekilde açıklamaktadır: “Örneğin bir dinsel kılavuz, müritlerinin; bir peygamber ümmetinin itaatini onların kendisindeki insanüstü, herhalde sık sık görülmeyen niteliklere inanmış olmalarıyla sağlamaktadır ki, bu da, saf karizmatik egemenliğin bir örneği oluyor” (Akt. Subaşı, 2003:176). Geleneksel kaynaklara dayalı otorite, “atalardan kalma asırlık geleneklerin kutsallığına ve her daim geçerliliğine ilişkin bir inançtan beslenmektedir. Bu adeta ezelden beri mevcut olan gelenekler uyarınca topluma egemen olan yönetenlerin meşru oldukları görüşünden” (Vergin, 2003:67) kaynaklanmaktadır. Geleneksel otorite, meşruiyetini kuşaktan kuşağa aktarılan kökleşmiş kültürel değerlere (geleneklere) uyulmasında alan bir güçtür. Bu sistemde insanlar, emirlere, yöneticilerin sahip olduğu geleneksel konumlarından dolayı boyun eğerler (Giddens ve Sutton; 2016:362).

Geleneksel otoritede bir kimse güçlü olana itaat etmektedir, çünkü bu geçerli ve kullanışlı olan bir şeydir. Karizmatik otoritede bir kimse güçlü bir lideri izlemektedir, çünkü o kişilik olarak insanları büyülemekte ve onlara esin kaynağı olmaktadır (Zijderveld, 2013:207). Karizmatik otoriteye tarikat liderlerinin örnek verildiği görülmektedir. “Tarikat önderliğine yükselmiş şahısların pek çoğuna, aynı zamanda karizmatik bazı güçler de atfedilirdi. Bunlardan bazıları, babadan oğula geçen bir karizmanın ilk başlatıcıları durumundaydılar; bunların soyundan gelenler de o ilahi kıvılcımı taşımaktaydılar” (Mardin, 2010:89). Geleneksel sosyal yapının ürettiği kanaat önderlerinin geleneksel ve karizmatik otorite kabullerinin meşru bir zemine; geleneksel kutsallığa dayalı itaate ve dini temsilcilerin taşıdığına inanılan kerametlerine dayandığı görülmektedir.

1.4. Geleneksel ve Kapalı Topumlarda Kanaat Önderi Tipolojileri

Kanaat önderliği, tipolojik açıdan çeşitlilik gösteren bir olgudur. “Sosyolojik açıdan bir aktörü anlamak için, onun kendi

eylemlerini tasvir ettiği, haklılaştırdığı ve açıkladığı kavram, terim ve kategorileri de anlamak gerekmektedir. Bu amaca bağlı kalarak tipolojik anlamda farklılaşan” (Subaşı, 2003:32) kanaat önderlerinin geleneksel, dini ve kültürel yapı içinde iki ayrı temsil; dini bir otorite olarak kabul edilen *şeyh* ile ataerkil toplum yapısının otoritesine karşılık gelen *ağa* –*tipleriyle*- karşılandığı görülmektedir. Kanaat önderleriyle ilgili tarihsel ve sosyolojik bir değerlendirme yapan J. Klein, *şeyh* ve *ağaları* tarihte (Osmanlı Devletine) *paralel otoriteler*² olarak değerlendirmiştir (Klein, 2013:16). Paralel otoriteler, şeyhlik ve ağalık kurumlarıyla ilişkilendirilmiştir. Kanaat önderliğinin *seçkinler grubunu* oluşturan bu iki farklı otorite tipi, Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki kültürel yapı³ (Kodaman, 1987:26); dinsel yapılanmalar ve aşiret sisteminin kendine özgü yapısal özelliklerinin etkisiyle şekillenmektedir⁴ (Subaşı, 2003:43).

1.4.1. Dini Bir Otorite ve Kanaat Önderi Olarak: Şeyh

Şeyh, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde dinsel itibarın temel bileşenlerine sahip dini bir otorite olarak görülmektedir

²*Paralel otoriteler*; “coğrafi ve sosyal yapısı nedeniyle, Doğu Anadolu’ya Osmanlı hâkimiyetinin tam anlamıyla, Yavuz ve Kanuni devrinde bile girememiş” olmasının nedeni merkezi otoriteye paralel yerel otoritelerin varlığı olduğu görülmektedir. Doğu Anadolu’nun “paralel otoritelere” sahip bu yapısıyla “bölgenin idare edilmesi, vergi ve asker toplanması çetrefilli, yer yer de imkânsız bir iş olmaya devam ediyordu. Özellikle kırsal kesimlerde, yerli halk esas olarak Kürt aşiret reislerinden ve şeyhlerden oluşan kendi cemaat önderlerini Osmanlı yöneticilerinden daha fazla önemsiyordu...memeletin gerçek ‘efendileri’ bu ileri gelenlerdi”. İleri gelen bu efendilerin etkinlikleri bölgesel farklılıklar içermekle birlikte; ağalar, şeyhler kırsal bölgelerde, eşraf tabakası ise vilayet, sancak ve kaza merkezlerinde etkin liderlerdi...“Kürt aşiretleri ve şeyh sülaleleri bölgede *Paralel otoriteler* olarak hareket etmeye devam ediyor ve Osmanlı Devleti’nin 19. Yüzyıl boyunca yürüttüğü, periferisini merkeze bağlama ve daha iyi idare etme çabalarının büyük ölçüde başarısız olduğunu ispatlıyordu” (Klein, 2013:16).

³“Bu yapının en belirgin yanı iki şekilde somut olarak göze batmaktadır. I) **Ağalık** düzeni, servet esasına özellikle toprak mülkiyeti esasına dayanıyordu. Herkes kendine göre daha zengin nüfuzuna girerek zincirleme bir bağlılık içinde en zengin - kuvvetlinin- egemenliği altında bulunuyordu. Böylece bir “Ağa” tabakası meydana gelmiştir. II) **Şeyhlik** düzeni ise mezhep ve tarikatlardan yani dini duygulardan kaynaklanıyordu. Ağalar maddi yönden, şeyhler dini yönden Doğu Anadolu halkını etkileri altında bulunduruyorlardı. Bu iki grup daha ziyade aşiretler ve kırsal bölgelerdeki halk üzerinde etkili idiler” (Kodaman, 1987:26).

⁴Aşiret sisteminin kendine özgü yapısal özellikleri içinde yer alan dinsel örgütlenim, hiyerarşik dağılımını aynı toplumsal yapı özellikleri içinde geliştirerek pekiştirmek durumunda kalmıştır. Burada bölgesel düzeydeki seçkinlik kategorilerinde ortaya çıkan bir değişim ve hatta yeni bir oluşumdan da söz etmek gerekir. Çünkü *ağalar*, aşiret reisleri ve daha yakın zamanlarda dini liderler statüsündeki *şeyhler* bölgenin fiili seçkinler grubunu oluşturmuşlardır (Subaşı, 2003:43).

(Subaşı, 2003:43-45). Şeyh, “yaşlı adam, ihtiyar, bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse, kabile ve aşiret reisi [Arabistan’da]” (Devellioğlu, 2000:995) şeklinde tanımlanmaktadır. Bölgede önemli bir dini otorite olarak kabul edilen; “dini statü, rol ve otorite göstergesi olarak şeyh, bölgenin dini tarihiyle genellikle bütünleşmiş vaziyettedir. Bu nedenle bölgenin dini tipolojisi içinde ideal bir itibar göstergesi olarak” kabul edilmektedir (Subaşı, 2003:52). Kanaat önderliğinde dini bir otorite olan şeyh, “Tasavvufta tarikat liderleri ya da bir dergâhın müşşidine verilen unvan” (Kirman, 2011:309) olarak tanımlanmaktadır.

Bazı *şeyhlerin* (dervişlerin) Anadolu’ya göç hareketleriyle ve aşiretleriyle birlikte geldikleri ve “bu dervişlerin yaşadıkları aşiretle çoğu kez akrabalık ilişkisinde buldukları (...) bazı şeyhlerin aynı zamanda aşiret reisi sıfatı taşıdıkları” belirtilmektedir. Bu yönüyle şeyhlik, aşiret gücünü de arkasına alan etkin bir dini lider tipi olarak toplumda söz hakkına sahip olmaktadır. “Hem dini hem dünyevi liderlik vasfı taşıyan şeyhlerin yanında, sadece aşiretin imamı (şeyhi) ya da kutsal adamı niteliğinde şeyhler de vardır” (Ay, 2010:16). Şeyhler, etki altına aldıkları insanlar tarafından hikmet sahibi ve kutsal insanlar olarak kabul edilmektedir. Şeyhlerin; birincil rollerinin dünyevileşme temayülleriyle birlikte kitlelerin taraftarlığını kazanmak, popüler olabilmek ve mistik düzeyde bir kardeşlik anlayışını öğreterek yerleştirmek olduğu belirtilmektedir. Genellikle doğaüstü kuvvetlere sahip oldukları ve Tanrı’yla aralarında doğrudan bir bağlantı olduğu ifade edilmektedir (Subaşı, 2003:54).

Halk arasında şeyhlerin keramet sahibi insanlar olduklarına inanıldığı görülmektedir. Bu inanca göre bazı şeyhlerin elleri ve nefesleri şifa kabul edilmekte, ettikleri duaların sıkıntıları giderdiğine inanılmaktadır. Şeyhlerin kerametlerine, üzerlerinde taşıdıkları cisimler veya dokundukları eşyalarla da ilişkili *animistik* bir değer yüklediği görülmektedir. Şeyhlerin kerametlerinin çevreye yayılması, müritleri sayesinde olmaktadır. Şeyhin, prestij ve kerametlerinin geniş kitlelere yayılmasında müritler en temel aracı rolündedirler. Bir şeyhin prestiji doğrudan müridini de etkilemektedir. “Şeyhin vücudu, davranış modeli, giysileri, özel huyları, kişisel donanımı gibi pek çok alanda sahip olduğu özellikler yakın çevresindeki müritlerin şeref ve onurunu da artırmaktadır”. Müritlerin şahit olduğu kerametlerinin dilden dile dolaşarak *şeyhlerinin* namını artıran bir etki yarattığı belirtilmektedir (Heckmann, 2012:238).

Şeyhlerin, geleneksel ve dini nitelikli bir ailenin temsilcisi olarak, genellikle soya bağlı görece bir üstünlüğe –ayrıcalığa- sahip olduğuna inanılmaktadır. “Ne yapalım Allah onları büyük yaratmış,

onlar babalarından ve dedelerinden büyüktür” (Bozarslan, 2002:102) ifadesi bu görüşü desteklemektedir. Bir başka ifade “Bitlis ahalesinin, köylünün, *şeyhlere* itibar ve bağlılıkları şahıslarından ziyade baba ve dedelerinin bıraktıkları namdan kaynaklanmaktadır” (Bozarslan, 2002:102) şeklindedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde dini bir otorite olarak kabul edilen şeyhler, “bölgedeki halk üzerinde politik ve sosyal etkiye sahiptirler” (Subaşı, 2003:51). Şeyhlerin toplumsal etkisini mümkün kılan ve tarihten bu yana aşiretler üstü bir yapıya sahip olmalarını sağlayan siyasi aktörlük rollerinin etkisi olduğu düşünülmektedir⁵ (Yeğen, 2015:233-234). Her toplumsal kurumda olduğu gibi şeyhlik kurumunun da modern toplumun değişim stratejilerine karşı kayıtsız kalamadığı ve kendi bölgesel resmini yeniden üretmek için kendi modernliklerini ürettikleri ileri sürülmektedir (Yeğen, 2015:61).

1.4.2. Ataerkil Bir Otorite ve Kanaat Önderi Olarak: Ağa

Sosyolojik anlamda ataerkil bir otorite ve kanaat önderi olarak iki tip ağalıktan söz edilebilir. Biri “aşiret ağalığı” diğeri ise toprak mülkiyetine bağlı olarak şekillenen “toprak ağalığı” modelidir. Toprak ağalığı, arazi zenginliğine⁶ (Bruinessen, 2011:86) bağlı olurken, aşiret

⁵Osmanlı İmparatorluğu’nun on dokuzuncu yüzyılında güçlü ve kapsamlı bir merkezi idarenin sağlanması amacıyla Kürt beyliklerinin tasfiye edilmesi ve aşiretlerin etkisizleştirilmesi amaçlanmıştır. “Beylikler ortadan kaldırıldı. Bunu emirler tarafından örgütlenen ayaklanmalar izledi...Çünkü emirlikler, emirliğin nüfuz alanındaki aşiretleri konfederatif bir birlik altında toplayan ve bu yolla aşiretlerine kolektif bir mevcudiyet sağlayan örgütsel unsurları oluşturmaktaydılar. Emirliklerin tasfiyesi aşiretlerin konfederatif birlikteliklerinin sonu oldu...emirin aşiretler üstü hakemlik konumu tarafından kontrol edilen ve önlenen aşiretler arası husumetler artık kontrol edilemez hale geldi. Merkezi idare tarafından atanan idareciler de aşiretler arası çatışmaların önlenmesinde, vaktiyle emirin gerçekleştirdiği rolü yerine getiremediler. Emirliğin, emir tarafından temsil edilen aşkın rolünü, emirliklerin tasfiyesinden sonra da devam ettirecek uygun bir ajanın bulunamaması, hem Olson’un (1989) hem de Bruinessen’in (1992b) vurguladığı üzere, oldukça önemli bir gelişmeye yol açtı. Emirliklerin tasfiyesinden sonra...aşiretler arasında aşkın rol oynayacak yeni bir aktörün, *şeyhin*, siyaset sahnesinde öne çıkmasına sebep oldu. Aşiretler üstü, meşru bir nüfuz sahibi yegane aktör olmaları, şeyhlerin kazandıkları siyasi etkinliğin esas sebebiydi. Diğer bir deyişle,...aşiretler arasında düzeni yeniden tesis etme güç ve meşruiyetine, şeyhler sahiptirler, bu meşruiyet, iki kategorinin ‘peygamber sesinin’ ve ‘emirin yetkisinin’ şeyhin şahsında birleşmiş olmasından kaynaklanıyordu” (Yeğen, 2015:233-234).

⁶“Türkiye’de toprak ağalarının en yoğun olduğu yöre olarak tanınan Kürt/Arap Urfa bölgesinde 644 köyden 48’i tamamen tek kişiye aittir (tüm tarım yapılabilir toprağın hepsine bir kişi sahiptir), 29’u tamamen tek bir aileye aittir ve 28’i de tamamıyla bir sülalenindir. Bu rakamlar toprağın sülalelerin elinde ne dereceye kadar yoğunlaştığı konusunda yeterince bilgi veriyor” (Bruinessen, 2011:86).

ağalığında kan bağına dayalı siyasi bir örgütlenme şekli olan aşiretin liderliği söz konusudur. Sanayileşmeyle birlikte niteliği değişen toprak ağalığından (Aydın ve ark., 2001:412-413) farklı gelişen aşiret ağalığı; akrabalık ilişkisi ve kan bağına dayalı, ortak bir kanaatte birleşen insanların meydana getirdiği sosyal örgütlenme sisteminde, aşiretin ileri geleni olarak onu temsil eden kişidir. Aşiretlerde temsil, babadan oğula geçmektedir. Aşiret temsilciliği “yapacak kişinin taşıması gereken vasıflar açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Bir aşiret reisi, düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir; “aşiret reisliği dededen babadan kalma bir müessesedir. Sevgi ve saygıya dayanır. Ne yazılı kanunu ne de yazılı nizamı vardır. Kuralları ile yönetilir. Seversen, sevilirsin. Geçimsizlikleri, anlaşmazlıkları gidermek aşiret reisinin görev alanına girer” (Kartal, 1987:14).

Ağa, aşiret mensuplarının aşiret içi kurallara uymasını sağlamakta, denetlemekte ve uymayanları cezalandırma (sözel ikaz, cezai yaptırım, aşiretten dışlama vb.) yetkisini elinde bulundurmaktadır. Aşiretlerde görülen, himaye ve itaat ilişkisinde, ağa himaye eden, aşiret mensupları ise itaat ettiği sürece himaye edilen bir konuma sahiptir. Ağalığın ayrıca kamusal bir hizmet alanı olduğu da belirtilmektedir. “Özellikle devlet gücünün zayıf olduğu, kamusal hizmetlerin halka ulaşmadığı yerlerde ağalık bir toplumsal kurum olarak halkla devlet arasındaki boşluğu doldurmaktadır” (Subaşı, 2003:44).

1.5. Geleneksel ve Kapalı Toplumlarda Kanaat Önderliği Üreten Toplumsal Gruplar

Toplumsal gruplar, genel olarak yapı ve büyüklüğü değişik, benzer özelliklere sahip sayısı az ya da çok insanın meydana getirdiği topluluk olarak nitelendirilmektedir. Çoğul olmayı ifade eden grup kavramı için en temel koşul, bir araya gelmiş insanların belirli bir etkileşim içinde olmalarıdır (Kaya, 2013 :89-90). Geleneksel ve kapalı toplumlarda görülen gruplar, birincil ilişkilere dayalı, üyeleri arasındaki etkileşimin daha sıkı olduğu ve iletişimin yüz yüze gerçekleştiği gruplardır. Üretim tarzına bağlı olarak şekillenen geleneksel kapalı toplumun kendine yeter dışı kapalı yapısıyla birlikte bu yapının içinde yer alan toplumsal gruplar da kısmen dışı kapalı bir örgütlenmeye sahip olmaktadır. Geleneksel ve kapalı toplumlarda kanaat önderliği üreten toplumsal yapılar; kan bağına dayalı bir grup olan aşiretler ile dini temsile dayalı olan cemaat ve tarikatlar şeklinde ele alınmıştır.

1.5.1. Kan Bağına Dayalı Bir Grup: Aşiret

Kan bağına dayalı bir grup olan aşiretler, siyasi bir örgütlenme ve özgün yaşam pratikleriyle bilimsel araştırma konusu olarak ilgi duyulan bir konudur. Aşiret “gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik) kendine özgür bir içyapıya sahip sosyo-politik bir birimdir (Bruinessen, 2011:82). “Sülale ilkesi üzerinde yükselen” (Barth, 2001:11) aşiret, daima bir şefe bağlanmayı tercih eden, okuması yazması ve kültür seviyesi düşük geleneksel bir gruptur (Beşikçi, 1992:16). Bir aşirete mensup olmak, belli bir sınıflandırma, baba soyuna, meskene, ortak kültüre ve tarihsel öneme dayanmaktadır (Heckmann, 2012:147).

Hay ve Rondot, aşireti cemaat üzerinden tanımlamaktadır. Aşiretin, üyelerini dış saldırılara karşı korumak ve eski irksal adet ve yaşam tarzını sürdürebilmek amacıyla oluşan bir cemaat ya da cemaatlerden oluşan bir federasyon olduğu belirtilmektedir. Bazı aşiretlerin belirli bir reisleri yoktur, bazılarında ise birden fazladır(...) Büyük aşiretler alt-birimlere ayrılmışlardır (Bruinessen, 2011:105). Rondot’a göre aşiret, “kendi içine yönelik küçük bir dünya; bir savunma organizması; geleneksel ve tutucu bir kurum; kendisi ile aynı özellikte olmayan gruplara karşı üstünlük duygusu olan bir topluluktur” (Bruinessen, 2011:106). Rondot, aşiretin esas olarak bir savunma kurumu olduğunu düşünmektedir. Tarihte aşiret liderlerinin otoritesinden ve aşiretlerin savaşçı özelliklerinden faydalanıldığına rastlanmaktadır⁷ (Klein, 2013:20). Aşiret mantığında kendini koruyabilmek, yaşamını devam ettirebilmek için birlikte saldırı ve birlikte savunma mekanizması gelişmiştir (Özer, 2012:193).

Aşiret ve kabilelerle ilgili Kur’an’da: “Biz sizi halklar ve kabileler halinde kıldık” (Hucurat 49/13) ifadesi yer almaktadır. Gökalp, aşiretleri “bir taraftan aileye, diğer taraftan siyasi bir topluluğa benzedikleri için ailevi siyasi zümreler” (2009:24) olarak tanımlamıştır. Aşiret tarzı kapalı toplum “iletişim modelinde kişiler kendini topluma ve onun değer yargılarına adapte etmek yerine aşiret kurallarına göre” (Gök, 2010:20) şekillendirmektedir. Aşiretlerin varlığını devam ettirebilmesi için aidiyet ve dışlama gibi bazı

⁷Hamidiye Alayları; adını II. Abdülhamit’ten alan, 1891 de kurularak sayıları 64 (kimi kaynaklarda 65) olan savaşçı özellikleriyle bilinen ve siyasi örgütlenmeye müsait yapılarıyla aşiret reislerinin miralay rütbesiyle şereflendirilerek hükümetin sağladığı iyi silahlar ve belli bir örgütlenme içinde oluşturdukları süvari alaylarıdır. (Klein, 2013:20). Doğu Politikası kapsamında II. Abdülhamit tarafından “Anadolu’da yenileşmeyi pratik alanda yapmakla görevlendirilen Şakir Paşa, Rus Kazak alaylarına benzeyen Kürt alayları oluşturmaya karar vermiştir (Minorsky, 1992:101).

mekanizmaların devreye sokulması gerektiği belirtilmektedir (Barth, 2001:18). “Otoriteye bağlılık, mutlak itaat, doğuştan gelen statü ve “biz” duygusuna dayanan ilişkiler, yaşama biçimine hâkim olan davranış biçimleridir” (Özer, 2012:193). Bu yaklaşımla “aşiret ilişkileri, kişilerin yaşamlarını kontrolden öteye bir aidiyet duygusunu ifade etmektedir” (Özer, 2012:143). Modernleşmenin etkisiyle aşiret yapısında bir çözülme olduğu belirtilmektedir. Yerleşik hayata geçme, sanayileşme, kentleşme, kitle iletişim ve ulaşım olanaklarının artması ile aşiret mensuplarının bu gelişmelerden etkilenmesi aşiretlerdeki çözülme nedenleri arasında yer almaktadır (Özer, 2012:194). Sosyal yapısındaki çözümlenmeyle birlikte günümüzde aşiret yapılanmasının Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde varlığını sürdürmeye devam ettiği belirtilmektedir (Subaşı, 2003:44).

1.5.2. Dini Temsile Dayalı Gruplar: Cemaat/Tarikat

Kanaat önderliği üreten dini temsile dayalı toplumsal gruplar, cemaat ve tarikatlardır. Cemaat, “1.insan toplulukları, 2.imamın arkasında namaz kılanlar, 3.bir mezhepten olan topluca halk” (Devellioğlu, 2000:131) şeklinde tanımlanmaktadır. “Bir imama uyanlara cemaat denildiği gibi, bir mezhebe veya bir reise bağlı olanlara da cemaat adı verilmektedir” (Türkay, 2012:23). Cemaatler din temelli grupların yer aldığı oluşumlardır. Din temelli gruplar, “doğal dini gruplar” veya “özdeş dini gruplar” ile “dinden doğan gruplar” veya “salt dini gruplar” şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kan akrabalığı veya komşuluk esasına dayalı olan toplulukların aynı zamanda inanç ve ibadet bağıyla da birbirlerine bağlı olduğu doğal/özdeş dini gruplar, birbirine yakın mekânlara yerleşen grupların aynı dini inancı paylaşmaları ve ortak dini faaliyet ve ibadetleri yürütmeleridir. Dinden doğan veya salt dini gruplarda, grubun temel oluşumunu sağlayan bağın karakteristik yönünü belirleyen biçim, dinsel bir nitelik taşımaktadır.

Cemaat ve tarikatları (dini oluşumları), diğer sosyal örgütlenmelerden ayıran kendilerine özgü örgüt hedefleridir. Bu hedefler “dinin özünü teşkil eden, ampirik olmayan değerlerle sıkı ilişki içindedir. Bu değerler ya belirli ya da sınırsız bir insan çevresi için zorunlu olan davranış beklentileriyle bağlantılıdır. Dini örgütlerin ilk hedefleri, sahip oldukları değerleri korumak, yaymak, davranış beklentilerine uyulmasını sağlamak ve bunu kontrol etmektir” (Aktay ve ark., 1998:53). Cemaatlerde, “birlikte edim ve eylemlerde her kişi, neredeyse *bütün* olarak bu uygulamaya katılan *bireyler üstü* bir *bütünün* uzvu durumundadır; bireyleri yöneten, kavrayıp götüren o

bütündür. Tıpkı bunun gibi, birlikte bir sessizlik (sükût) edimi dahi bireyleri kaynaştırır” (Freyer, 2013:60).

Cemaatler, özel birtakım yükümlülükler yüklendiğinde bir *tarikât* oluştururlar. “Bir ihvan birliği, belirli ve temel öğelere dayalı bir cemaat hayatı sürmekte olduğu ve mensuplarına özel birtakım yükümlülükler yüklediğinde, bir tarikâtın oluşması için elverişli bir zemin” (Freyer, 2013:95) oluşumu sağlanır. Tarikatlar geçmişten bu yana varlıklarını sürdürmeye devam eden dini ve siyasi oluşumlardır. Tarikat, “Allah’a ulaşmak arzusuyla tutulan yol, tasavvufi meslek” (Devlilioğlu, 2000:1034) olarak tanımlanmaktadır. Tarikatlar, bir dini liderin önderliğinde varlık göstermektedir. Diğer bir deyişle, tarikatlar “büyük teorisyen sũfilerin tasavvufi görüş ve düşünceleri etrafında oluşan ekollerdir” (Gürer, 2007:40). “Genellikle, tarikat belli bir kimse tarafından kurulur, yani büyük bir dinsel kişilik belirli bir tarihte, bir tarikâtı kurar. Fakat tarikatların birden çok kimselerin gönüllü birleşmeleri ile giderek oluştukları da görölmektedir” (Freyer, 2013:95). Tarikat üyelerinin yükümlülük ve sorumlulukları vardır. “Tarikata giriş isteğe bağlıdır (ihtiyari); ancak tarikat mensuplarının uymak zorunda oldukları bütün yükümlülüklerle yükümlü, sorumluluklarla sorumlu olmak için ant içilerek tarikata girilir. Tarikat mensuplarının yükümlülükleri daima dine mensup olan sıradan kimselerin yükümlülüklerinden ağırdır” (Freyer, 2013:95).

Tarikatlarda silsileye bağlı hiyerarşik bir yapı bulunmaktadır ve bu yapının bir tarikâtın oluşumu için gerekli olduğu belirtilmektedir. “Tarikatlarda Hz. Peygamber’e kadar ulaşan silsile esastır. Silsilesi olmayan bir tarikat, Sünni tasavvufi anlayışa göre sahih/hak tarikat olarak kabul edilmez” (Evliya Çelebi, 1993:378). Tarikatlar, kuruldukları yıldan bu yana, sayısız dini kanaat önderi yetiştiren kurumlar arasında yer almaktadır. Bazı tarikatların öğretileri, ölk sınırlarını aşarak birçok insan tarafından benimsenmiş ve kabul görmüştür. Nakşibendilik, Kadirilik ve Mevlevilik bu tarikatların başında gelmektedir. Her tarikâtın bir kurucusu vardır ve tarikatlar çoğunlukla kurucularının adını almaktadır (Gürer, 2007:108-109). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde özellikle Mevlana Halid-i Bağdadi ile birlikte Nakşibendilik tarikâtının etkili olduğu belirtilmektedir⁸ (Subaşı, 2003:50).

⁸*Nakşibendilik*, “tarikât organizasyonunu yerleşik normları da dikkate alacak şekilde inşa etmiş, bu bağlamda soy ve verasete öncelik vermiş, hatta bu çerçevede kurduğu mekanizmayı da daha geleneksel sayılan seyyidlik inancıyla meşulaştırmayı denemiştir. şeyhe gösterilen hürmet ve tazimin bir sonucu olarak kendisine atfedilen kutsallığın kardeşleri ya da oğullarınca da paylaşılması yaygın hale getirilmiştir. Yetki

2. Kanaat Önderliği Saha Araştırması

Van, Bitlis, Hakkâri ve Şırnak'ta etkili olan kanaat önderlerini merkezine alan bu saha araştırmasında toplam 25 kanaat önderiyle görüşülmüştür. Kanaat önderleri, belirtilen illerin merkez, ilçe, köy veya mezralarında ikamet eden ve belli bir toplumsal etki alanına sahip kişilerdir. Araştırma evreninde yer alan illerin seçilme nedeni; mal ve hizmet ticareti, ulaşım aktiviteleri, sağlık ve sosyal ilişkiler açısından birbirleriyle ilişkili Türkiye'nin en az gelişmiş illeri arasında yer almalarıdır⁹. Bir diğer nedeni az gelişmişlikle birlikte Türkiye genelinde kırsal nüfusun egemen olduğu ve dolayısıyla temel geçim kaynağının tarıma dayalı ekonomik faaliyetlerle yürütüldüğü kapalı toplum özelliği gösteren iller arasında yer almalarıdır. İllerin bir başka özelliği ise doğum oranlarının yüksek olması ve Türkiye geneli ortalama 3,35 olan hane halkı büyüklük değerinin üstünde yer almalarıdır¹⁰.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşme tekniği ve araştırmacı tarafından hazırlanan açık uçlu görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmaya veri sağlaması beklenen çalışma grubunu belirlemek için *kartopu veya zincir örnekleme* tekniğine başvurulmuştur. Bu yaklaşımla örneklemin oluşturulabilmesi için ilk aşamada ulusal ve yerel gazetelerden, bazı kişi, kurum ve yetkililerden görüş ve bilgi alınmış, daha sonra ulaşılan bu kanaat önderinden başka bir kanaat önderinin isim ve adres bilgileri istenmiş, bu işlemler sonucunda görüşme yapılacak kişiler hakkında nihai karar verilmiştir. Görüşmeler gerekli bilgilendirme yapıp izin alındıktan sonra ses kaydına alınmış ve daha sonra deşifre edilerek yazılı bir metne dönüştürülmüştür. Verilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analiz, bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanmasına dayanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:256).

Kanaat önderliği olgusuna ilişkin bilgiler kanaat önderlerinin dünyasından anlaşılmaya çalışılmış, bu nedenle araştırmada emik bir yaklaşım izlenmiştir. Emik yaklaşım bir grubun kendini ifade ve tanımlama biçimidir (Güneş, 2016:89). Bu yönüyle araştırmada, araştırma deseni olarak fenomenolojik yaklaşımın imkanları

ve sıfatlar böylece babadan oğula geçmeye başlamıştır". Yüksel, şeyh ailelerindeki bu yapı için, "kutsal şeyh aileleri" ifadesini kullanmaktadır (Subaşı, 2003:50).

⁹T.C Kalkınma Bakanlığı, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması Raporu SEGE 2011 verilerine göre; Bitlis 76., Van 77., Hakkâri 81. sırada yer almaktadır. (www.kalkinma.gov.tr) Erişim Tarihi: 15.01.2021

¹⁰ TÜİK 2019 Yıllığı, İstatistiklerle Aile. (www.tuik.gov.tr) Erişim Tarihi: 15.01.2021

kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşımda, sosyal dünyayı anlamak ancak bireylerin ona yüklediği anlamlar sisteminin kavranmasıyla mümkündür. Fenomenolojik yaklaşıma göre, bireyleri kendi öznelikleri ile sosyal dünyalarını yeniden yaratanlar olarak değerlendirmek gerekir (Kümbetoğlu, 2012:28).

Kanaat  nderliği saha araştırmasında; kanaat önderlerinin sosyo-demografik yapısına ilişkin bulgular, kanaat önderliğinin tanımına ilişkin bulgular, kanaat önderi olma sürecine ilişkin bulgular, kanaat önderlerinin kişisel özelliklerine ilişkin bulgular, kanaat önderliğinin kültürel arka planına ilişkin bulgular, kanaat önderliğinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın kabul görme nedenlerine ilişkin bulgular ve kanaat önderlerine duyulan toplumsal ihtiyaacın nedenlerine ilişkin bulgular yer almaktadır.

2.1. Kanaat  nderlerinin Sosyo-Demografik Yapısına İlişkin Bulgular

Kanaat önderlerinin sosyo-demografik yapısına ilişkin bilgiler  izelge-1 yer almaktadır. Çizelgede kanaat önderlerine ilişkin kimlik bilgileri gizli tutularak katılımcılar (K₁, K₂, K₃...) şeklinde kodlanmış, yaş, kanaat  nderliği temsili ve etkin oldukları yerleşim yerlerine göre listelenmiştir.

Çizelge-1

Kod	Yaş	Kanaat �nderliği Temsili	Etkin Oldukları Yerleşim Yeri (İlçe/İl)
K ₁	63	Din/İnanç Temsili	Van
K ₂	86	Din/İnanç Temsili	Van
K ₃	76	Din/İnanç Temsili	Van
K ₄	52	Din/İnanç Temsili	Van
K ₅	75	Din/İnanç Temsili	Van
K ₆	63	Din/İnanç Temsili	Van
K ₇	59	STK Temsili	Van
K ₈	56	Aşiret Temsili	�zalp/Van
K ₉	45	Aşiret Temsili	Görünür/Van
K ₁₀	52	Aşiret Temsili	Görünür/Van
K ₁₁	81	Aşiret Temsili	Görünür/Van
K ₁₂	59	Aşiret Temsili	�atak/Van
K ₁₃	52	Aşiret Temsili	�atak/Van
K ₁₄	50	Aşiret Temsili	�atak/Van
K ₁₅	61	Aşiret Temsili	Erciş/Van
K ₁₆	54	Din/İnanç Temsili	Bahçesaray/Van
K ₁₇	65	Aşiret Temsili	Başkale/Van
K ₁₈	54	Aşiret Temsili	Muradiye/Van
K ₁₉	39	Din/İnanç Temsili	Bitlis
K ₂₀	56	Din/İnanç Temsili	Güroymak/Bitlis
K ₂₁	52	Din/İnanç Temsili	şemdinli/Hakkâri
K ₂₂	52	Aşiret Temsili	İdil/şırnak
K ₂₃	59	Aşiret Temsili	Kom�catı/şırnak
K ₂₄	66	Din/İnanç Temsili	Cizre/şırnak
K ₂₅	36	Din/İnanç Temsili	BeYTşebap/şırnak

Çizelge-1’de görüldüğü üzere kanaat önderlerinin; yaş dağılımı, kanaat önderliği temsili ve etkin oldukları yerleşim yerleri farklılık göstermektedir. Kanaat önderleri, 36-86 yaş aralığında yer almaktadır. Kanaat önderliği temsilcileri; iki karakteristik tip ortaya koymaktadır. Bunlar; din/inanç temsili ile aşiret temsili şeklindedir. 25 kanaat önderinden 12’si dini ve inanç temsiline sahipken, 12’si aşiret temsilcisidir. Bir katılımcı STK temsilcisi olarak yer almaktadır. Bu durum araştırmanın yürütüldüğü saha için kanaat önderliğinde, STK temsilciliğinin oldukça düşük bir temsil niteliği taşıdığını göstermektedir. Kanaat önderlerinin 7’si merkez, 11’i ilçelerinde etkin olmak üzere toplam 18 kişi Van’dan katılım göstermiştir. 4 kişi Şırnak ve ilçelerinde, 2 kişi Bitlis ve ilçelerinde ve 1 kişi de Hakkâri’nin ilçelerinde etkin olan kanaat önderleridir.

2.2. Kanaat Önderliğinin Tanımına İlişkin Bulgular

Kanaat önderlerine, kanaat önderinin kim olduğu sorusu yöneltilmiş ve bir kanaat önderi tanımı yapmaları istenmiştir. Kanaat önderliğinin tanımına ilişkin ifadelerin çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Toplumda kabul görmesi için toplumu etkileyebilmesi ve insanlar arası olumlu bir iletişim dili kullanması gerektiği vurgulanmaktadır.

“Aslında toplumda kabul görmüş biridir, bu kabul görmüştük olayına sosyolojik olarak bakıldığında uzun yılları alması lazımdır, güven vermesi lazımdır, toplum tarafından kabul görmüş toplum üzerinde de etkisi olan toplumu etkileyen görüşleriyle tavırlarıyla ve duruşuyla, sahip olduğu pozisyonun konumuyla da toplumu etkileyen kişi demektir”(KÖ₂₀, 56, Güroymak/Bitlis),

“İnsanların arasında güzel diyalog kuran insanların dertleriyle hasbıhal olan dertlerini kendi derdi bilen onların arasına giren kendisini sevdiren ve sözü geçen insanlardır” (KÖ₆, 63, Van),

“Sözüne itibar edilen yanlış yapmayacağı kanaati oluşmuş kişilerdir”(KÖ₁₅, 61, Erciş/Van).

Kanaat önderliği tanımlanırken, toplumda çok yönlü bir etki alanına sahip olduğu ve bulunduğu konuma ancak kişisel çaba harcayarak ve insanların kendisine duyduğu güven sonucunda ulaşabileceği belirtilmektedir.

“(Kanaat önderleri) yeri geldi mi polis olurlar, bir kavga olur, onları ayırmaya çalışırlar, bir dava olur hâkimlik yaparlar, camide düşünlerde taziyelerde öğretmenlik yaparlar, hayat dersi verirler bu topluma iyiliği öğretirler, kötülüğü öğretirler, kötülükten korunmaları için, (...) davaları bu toplumu kavgasız barışık bir şekilde huzurlu bir şekilde yaşatmaktadır”(KÖ₁₉, 39, Bitlis),

“Şimdi kanaat Arapçadır, önder de Türkçedir. Yani kanaat demek yani milletin beğendiğini arzusunu yerine getirmek ve bu hususta yüksek makama yükselmek yani öyle olsun ki millet senden emin olsun, milletin emniyetini kazanmak, milletin rızasını kazanmak, bu hususta çalışıp yüksek makama yükselmek ve önder olmak, benim kanaat önderinden anladığım şey budur” (KÖ₃, 76, Van).

Tanımlarda, kanaat önderlerinin toplumsal düzeni sağlayan, danışmanlığına ihtiyaç duyulan, bilirkışı olarak yer aldığı görülmektedir. Kanaat önderliği tanımında aşiret temsilcilerinin bağımsız karar alabilme özelliklerine de vurgu yapılmaktadır.

“Kanaat önderleri, özellikle aşiret reisleri, kavgalar olduğu zaman ister aşiret arasında ister diğer aşiretlerle, barış için danışılacak ilk kişidir” (KÖ₈, 56, Özalp/Van),

“Dini İslam’da iki çeşit insanı seçmişler din diyanetleri için inançları mezhepleri için âlimleri büyük olarak tercih etmişler, dünyevi işler içinde tanzim etmek içinde büyük olarak ağaları beyleri seçmişlerdir” (KÖ₁₆, 54, Bahçesaray/Van),

“Kanaat önderi, aşiret reisidir. Kanaat önderi ak sakallı, şeyhi, melesidir. Aşiret reisi müstakildir, Başbakan kadar yetkilidir” (KÖ₁₇, 65, Başkale/Van).

2.3. Kanaat Önderi Olma Sürecine İlişkin Bulgular

Kanaat önderlerine, bir insanın kanaat önderi olma sürecine ilişkin bilgi elde etmek amacıyla “nasıl kanaat önderi olunur?” diye sorulmuştur. Bazı görüşler doğuştan sahip olunması gereken özellikleri öne çıkarırken bazı görüşler, gerekli koşulları sağladıktan sonra herkesin kanaat önderi olabileceği yönünde görüş bildirmiştir. Kanaat önderi olabilmek için sürecin kendiliğinden geliştiğini, devletin herhangi resmi bir kurumuna başvuru yapılmadığı ifade edilmektedir.

KÖ₅: “Biz kimseye efendim bir dilekçeyle gidip kanaat önderi olalım dememişiz ki” (KÖ₅, 75, Van).

Kanaat önderlerinin, yaşadıkları sosyal yapının geleneklerine hâkim olması gerektiği düşünülmektedir. Gerekli koşullar sağlandıktan sonra herkesin kanaat önderi olabileceği belirtilmektedir.

“Bugün birisi mesela burada bir hoca olur kanaat önderi olabilir. Biri burada muhtar olur kanaat önderi olabilir burada boya dükkânı açan biri o da kanaat önderi olabilir. Kanaat önderi esasında tecrübelidir yörenin örfünü âdetini şartlarını bilen insandır yetişmiş gün görmüş tecrübelerine sahip olmuş ve bu şekilde bir kısım insanlara bir kısım meselelerde rehberlik yapabilir, böylelikle halkın gözünde kanaat önderi olabilir” (KÖ₁₆, 54, Bahçesaray/Van),

KÖ₁: “İyi bir âlim, iyi bir imam, iyi bir öğretmen de kanaat önderi olabilir” (KÖ₉, 45, Gürpınar/Van).

Aşiret lideri olan kanaat önderleri, kanaat önderi olma sürecine ilişkin gerekli koşulların kişi doğduğunda hazır olması ve kişinin bu şartların içinde doğması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Aşiret temsilcilerine göre, kanaat önderliği doğuştan kazanılmış bir statü olarak görülmektedir.

“Aşiret reisi sülaleden gelen bir şey, okumakla terfiyle zenginlikle olan bir şey değil” (KÖ₁₂, 59, Çatak/Van).

Doğuştan kanaat önderi olunamayacağını ifade eden kanaat önderleri dini temsili olan kanaat önderleridir. Bu görüşe göre kanaat önderliği sonradan kişisel çabalarla, çalışarak elde edilebilen bir statüdür.

“Kanaat önderliği nesepten gelmez ve bizim inancımıza göre Kur’ân ve sünneti bilen her insan muttaki olan bir insan kendi zaman ve zeminini bilen bir insan kanaat önderi olur hiç nesebe bağlı kalmaksızın” (KÖ₁, 63, Van).

2.4. Kanaat Önderlerinin Kişisel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Kanaat önderlerine, kanaat önderlerinin sahip olması gereken kişisel özelliklerin ne olduğu sorulmuştur. Alınan cevaplarda farklı özelliklerin yer aldığı görülmektedir. Aşiret temsili olan kanaat önderliğinde güçlü bir kişiliğe sahip olunması gerektiği ifade edilmektedir:

“Güçlü bir karakter etkilidir ve aşirete kendisini kabul ettirmesi lazım” (KÖ₉, 45, Gürpınar/Van),

“Zayıf karakterli bir insan, aşiret reisliği yapamaz” (KÖ₁₈, 54, Muradiye/Van),

“Maddi ya da manevi gücü olmayan bir insan kanaat önderi olamaz” (KÖ₁₇, 65, Başkale/Van),

Bir kanaat önderinin özellikle etkin olduğu sosyal yapının örf, adet ve geleneklerini bilmesi, ona göre davranması ve içinde yaşadığı kültürel yapıya hâkim olması gerektiği belirtilmektedir. Kanaat önderinin sahip olması gereken kişisel özellikleri arasında, çok boyutlu düşünme, analiz yapabilme gücü ve geniş bir bakış açısına sahip olmak gibi özellikler de yer almaktadır.

“Önemli olan usul kaideleri, öğrenmelidir, bilmelidir. Mesela kavim millet arasındaki usul ve adetleri bilmelidir, o lisanı bilmelidir o âdeti bilmelidir o kavmin toplum olarak İslam kaidelerini bilmelidir, adaletli davranabilmesi için Kur’an’dan haberdar olmalı hadisten

haberdar olmalıdır. Dini usul kaidelerini bilmeyen bir kimse kanaat önderliği yapamaz”(KÖ₂, 86, Van),

“Her anlamda bilinçlenmeli yani eğer halka önderlik yapabilecek bir insan olmayı istiyorsa önce ne yapacak? O bölgenin yaşam biçimini, geleneğini, kültürünü öğrenmesi lazım ve bunun dışında sadece o geleneğinden yola çıkarak geniş bir perspektif içinde dünyayı bu sefer tahlil etme yoluna gitmelidir. Sadece kendi yani yaşam biçimini öz alursa bu yeterli değildir”(KÖ₂₂, 52, İdil/Şırnak).

Kanaat önderlerinin kişisel özellikleri arasında; adil, şefkatli, merhametli, paylaşımcı, inançlı, sabırlı, cesaretli ve güven verici gibi bazı özelliklerin de vurgulandığı görülmektedir.

“Geniş olması lazım, kavga dövüş yapmadan ezmeden aşiretini ezmemesi lazım” (KÖ₈, 56, Özalp/Van),

“Düşünerek hareket etmelidir. Sabır gerekir” (KÖ₁₀, 52, Gürpınar/Van),

“İnançlı, vicdanlı, sabırlı, sözü özü bir, kibirden uzak, mütevazı, ekmeğini fikrini paylaşabilen, huzur ve güvenden yana bir insan olmalı, başkalarının kötülüklerini bertaraf edebilen bir yapıda olmalı”(KÖ₉, 45, Gürpınar/Van),

“Kanaat önderi elbette ki inanç her şeyin başıdır, insan inançlı olmazsa zaten hiçbir iş yapamaz çünkü o inancın kuvvetiyle o inancın azmiyle insan bir çalışma yapar”(KÖ₆, 63, Van).

Kanaat önderinin özellikle gruplar arası çatışma durumlarında gözü kara ve cesaretli olması gerektiği belirtilmektedir. Çatışma yaşanan gruplarda yeri geldiğinde fiziksel güç ve şiddete başvurulabildiği ve bu yolla daha büyük çaplı bir zararın engellenmek istendiği ifade edilmektedir:

“Kendimi ortaya attım, bizim aşiretle başka bir aşiret kavga ettiler. 50 polis araya girdi. Polisler havaya kurşun sıktı, benim aşiretim daha kalabalıktı. Karşı taraf o sırada biraz (sayıca) azdı hatta polislerden birinin elinde bir tane ağaç vardı, jop vardı aldım, ben tek başıma o aşireti durdurdum, kendi aşiretimi. (...)Hatta kaymakam vardı (...) dedi sende ne akıl var, adamlardan biri sana bir kurşun sıkırsa ne olacak dedi, dedim olsun yani benim orada 20 kişi öleceğine ben zaten onu göze alarak kendimi ortaya attım. Ha diyeceksin her aşiret reisi bu fedakârlığı yapar mı? Yapmaz. Zaten aşiretin bana bağlılığı oradan geliyor”(KÖ₁₈, 54, Muradiye/Van).

Kanaat önderlerinin sahip olması gereken kişisel özellikler arasında; ilim sahibi olma gerekliliği şu şekilde ifade edilmiştir:

“Kendisi ilim ehli olmayan bir insan başkası için ne yapabilir ki...”(KÖ₂, 86, Van).

2.5. Kanaat Önderliğinin Kültürel Arka Planına İlişkin Bulgular

Kanaat önderliğinin kültürel arka planında geçmişten gelen tarihi ve toplumsal kabullerin, kutsallık atfedilen değerlere dayalı bir kurumsallığın etkili olduğu görülmektedir. Kanaat önderlerinin toplumsal sorumluluklarına dikkat çekilmektedir. Toplumda, kanaat önderlerinin ilim sahibi insanlar olduğuna ve geçmişten bu yana ilim öğretme konusunda dini referanslara göre birtakım sorumluluklar yüklediklerine dikkat çekilmektedir.

“Çünkü hadis var; beşikten mezara kadar ilmi arayınız. İlimin tahsilini yapınız. Biz de o hadisin sırrına vakıf olmak istiyoruz inşaallah”(KÖ₃, 76, Van),

“Dini İslam’da bir toplum kesinlikle idarecisiz olmaz, caiz de değildir kesinlikle. Sen ben buradan karşı binaya kadar gitsek biri emir olur sevk ü idare onda olur, ondan sonra rahat gider geliriz işte bundan dolayı”(KÖ₁₆, 54, Bahçesaray/Van).

Kanaat önderliğinin kültürel arka planında, geçmişten bu yana etkin bir kurum olarak kabul görmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal bir değer olarak belirli bir soy zincirini veya tarikat silsilesini takip etmesi yer almaktadır. Ortak bir tarihsel geçmişe vurgu yapılmakta ve kültürel arka planında, bir gelenek olarak uzun yıllardır varlık gösterdiğine ilişkin görüşler yer almaktadır.

“Kanaat önderliği ortak bir tarihi geçmişin uzantısıdır”(KÖ₇, 59, Van),

“Bizim 600 bin yıllık bir geleneğimiz var...Kureyş Hz. Peygamber’in gelişi Kureyş aşiretinden gelmez”(KÖ₁₇, 65, Başkale/Van),

“Dört yüz seneye yakın ecdadımız bu yörede bu milletin önderliğini yapmış”(KÖ₂₃, 59, Komçatı/Şırnak),

“Köyümüz yarısı Irak yarısı Türkiye’de, aramızda bir dere geçiyor ecdatlarımız da köyde aksakallıymış”(KÖ₂₁, 52, Şemdinli/Hakkâri),

“Tarihsel bir arka planı var. Ulemaların, peygamberlerin, kavimlerin yetiştiği bir bölgenin parçası olduğumuz için değerlerimiz önemlidir, bazı değerler büyüklerimizden bize emanettir”(KÖ₉, 45, Gürpınar/Van),

“Bizim dinimiz kadim yani eskidir dinde yürüyenler o dini muhafaza etmişler gelmişler (...), ulemalar hala da vardır hala da eski medreseler vardır”(KÖ₃, 76, Van).

2.6. Kanaat Önderliğinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Yaygın Kabul Görme Nedenlerine İlişkin Bulgular

Kanaat önderliğinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaygın kabul görmesinin nedenleri arasında “dini ve geleneksel duygulara olan bağlılık” önemli bir yer tutmaktadır. Kanaat önderlerinin toplumsal kabul görmesi ve etkili oldukları bölgede yaygın olma nedenleri, cemaat tipi toplumsal yaşamın izlerini taşımaktadır. Türkiye'nin Doğusu ve Batısı hem toplumsal hem de kültürel açıdan farklı özelliklere sahiptir. Doğuda gelenekselliğin etkisiyle aşiret ve cemaat tipi daha kapalı bir sosyal yapı hâkim iken Batıda modernleşmenin etkisiyle bireyselleşmenin daha fazla olduğu bilinmektedir. Kanaat önderliğinin yaygın kabul görme nedenleri arasında, Doğu'nun maneviyata daha bağlı olduğu düşüncesi yatmaktadır.

“Doğu, daha fazla maneviyata bağlı olduğu için özellikle keramet dedikleri ona inandıkları için” (KÖ₁, 63, Van),

“Doğu'da kimin kapısını çalsan ekmek verir. Batı bireyselleşiyor. Bireyselleşme şahıs için iyi, etrafına bir yarar sağlamıyorsa kötü. Tek başına cennete gitsen ne olur ki..”(KÖ₁₀, 52, Gürpınar/Van),

“Burada bazı mesela diyelim ki ahlaklar vardır batıda yoktur, mesela burada bir taziye oluyor binlerce insan taziyeye geliyor, batıda adamın kapı komşusu ölüyor, gelip demiyor geçmiş olsun bu ne meseledir, orada diyor ki ne olmuş sizin eve bu kadar insanlar geliyordu”(KÖ₃, 76, Van),

“Batıdaki insanların kültür bakımından doğudaki insanlardan daha üst seviyede olduğunu söyleyebilirim ben İstanbul'a da gidiyorum, Bursa, Ankara, Manisa o taraflara da gidiyorum ama oradaki ilişkiler resmidir yani bir adres sorarsınız size tarif eder, bir de doğru olarak (gerektiği kadar) konuşur ama bizim doğunun insanı gel ben sizi oraya kadar götüreyim der, bunu der doğumuzun insanın da biraz cehalet var, geri kalmışlık var, ekonomik sorunlardan kaynaklanan devletin ihmali var efendim birtakım şeyler var ama doğunun insanı misafirperverdir daha cana yakındır tabi ki bu bölgenin en büyük sorunu”(KÖ₄, 52, Van).

Kanaat önderliğinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki yaygınlık nedenini ve bu geleneğin sürdürülmesinde aşiret üyelerinin bir arada yaşamasının etkili olduğu belirtilmekte, grup içi birincil ilişkilerin önemine değinilmektedir.

“Bunun nedeni e tabi topluluk bir yerde olduğu için (coğrafi olarak) . Mesela diyelim İstanbul'da bizim aşiretten var ama her biri

bir yerde. Orada bu geleneği sürdüremezler zaten”(KÖ₁₂, 59, Çatak/Van),

“Doğu ve Güneydoğu’da ..aşirettir, batıda o yoktur batıda vatandaş vatandaştır, ... bir İstanbul bir Ankara’yı sorsan ben ne bileyim vatandaştır ben tanımıyorum, biz birbirimizi tanıyoruz, biliyoruz takip ediyoruz”(KÖ₁₁, 81, Gürpınar/Van).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde insanların ayıplanma, kınanma, dışlanma gibi bazı geleneksel kontrol araçlarının etkisi altında olduğu ve davranışlarını ona göre şekillendirdiği ifade edilmektedir:

“Mesela Doğu, Güneydoğuda bir huzurevi bulamazsınız, neden kaynaklanıyor? Edepten, hayadan insanlar birbirlerinden utanıyor, ha çok mu iyi bakılıyor yaşlılar bence pek değil ama gelin utanıyor yani, olabilir o gelin gibi bakılmayabilir ama yine de bakılıyor, annesini, babasını veyahut eşini gidip bir huzurevine bırakmıyor”(KÖ₂₄, 66, Cizre/Şırnak).

Kanaat önderliğinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki yaygınlık nedeninin eğitimsizlik olduğu yönünde görüş bildiren kanaat önderleri de vardır. Eğitimsizliğin yanı sıra feodal toplum yapısının etkileri de bölgesel yaygınlığın nedenleri arasında sayılmaktadır.

“Bölgedeki yaygınlığın önemli bir nedeni var, o da eğitimsizliktir”(KÖ₁₃, 52, Çatak/Van),

“Batı’da kanaat önderleri işverenlerdir. Burada hala feodal kalıntıları var” (KÖ₈, 56, Özalp/Van)”.

2.7. Kanaat Önderlerine Duyulan Toplumsal İhtiyacın Nedenlerine İlişkin Bulgular

Kanaat önderleri, toplumsal bir ihtiyacın ürünüdür. Bu yönüyle gereksinim duyulma nedenlerine ilişkin bulgular ihtiyaçlara göre çeşitlilik göstermektedir. Doğu ve Güneydoğu Bölgesi’nde kanaat önderlerine gereksinim duyulma nedenleri arasında, objektif hukuk kurallarının işleyişiyle ilgili yaşanan olumsuz tecrübelerin etkili olduğu düşünülmektedir. Kanaat önderlerine, bu işleyişin yol açtığı adaletsizlikleri gidermek amacıyla sahip oldukları yaptırım ve ikna gücünü kullanmaları yönünde gereksinim duyulduğu belirtilmektedir.

“Komünist Engels şunu söylüyor; ihtiyaç keşfin anasıdır, bir şeye ihtiyaç varsa keşif edilir, bir şeye ihtiyaç varsa ürün verir, eser verir, şimdi niye hep burası, bu kanaat önderliği altında devletin yapmadığını, yapmadığını, yapmakta aciz kaldığı...bir boşluğu dolduruyor.. yaşanan iklim bunu yarattı, bu birilerinin keyfinden yaratılmadı, buna ihtiyaç vardı ve doğanın boşluk kabul etmediği

yasası gereğince de bu doğdu (...) objektif hukuk normlarının yoksul olduğu bütün toplumlarda kanaat önderlerine ihtiyaç vardır, çünkü kanaat önderi bunu yerine getiriyor, adaleti sağlıyor, adaleti sağlarken de aslında somut elinde şeylerde vardır müeyyideler de vardır, müeyyideler hapis falan değildir, polis falan değildir, toplumdan tecrit etmek de bir müeyyidedir, bir yaptırımdır” (KÖ₂₀, 56, Güroymak/Bitlis).

Adalet sisteminin geç işlediğı ve kanaat önderlerinin hem daha güvenilir olduğuna inanıldığı hem de sorunun çözümünde zaman tasarrufu sağladığı için gereksinim duyulduğu ifade edilmektedir:

“Doğu’da devletin kanunla on yılda çözemediğı yapamadığı işi, ben bir günde çözebiliyorum. Savcının, hâkimin yapamadığı işi ben gidiyorum hemen bir günde çözüp bitiriyorum” (KÖ₁₄, 50, Çatak/Van),

“Büyük insanlar girmiş, bakanlar gelmiş, milletvekilleri gelmiş, halletmemiştir ben iki kişi alıp gitmişim iki kişi vurulmuş üç kişi vurulmuştur, ben gitmişim, benim hatırım için (...) halletmişim” (KÖ₂₁, 52, Şemdinli/Hakkâri),

“Benim tam üç yıldır mahkemede süren bir arazi davam var, babamın nedir, bizim araziyi başkasının ismine yazmışlar, üç yıldır ben keşif parasını yatırdığım halde şey yaptığım halde ihtiyar babamı ayağı tam olarak tutmuyor her hafta veya on günde bir bunu arabaya bindirip mahkemenin kapısına götürüyorum (...) biraz önce de söyledim insanların hakları savunulmuyor, insanların adalet sistemine (...) güven problemleri var, onun için diyor ki ben hocamla tarafsız bir insanla bunu kendi aramda çözeyim ve bu problemde de kurtulayım ve (bu işe) Allah’ın kanunuyla hükümsin...Bizim memlekette biraz geç işleyen bir hukuk adalet sistemi var, onun için bir an önce çözülmesi için ne yapılabilir bu insanların birbirleriyle hani daha büyük bir şeye sebep olmadan bunu kapatmamız lazım bu nasıl kapatılır? Bugün vurulan bir insan var onun ailesi mağdurdur değil mi? Mağduriyetinin giderilmesi nasıl giderilir? Bu insanların ikna olması lazım” (KÖ₂₅, 36, Beytüşşebap/Şırnak).

Devlet tarafından uygulanan cezai yaptırımların, geleneksel kültürel yapının beklentilerini karşılamada yetersiz kaldığı belirtilmektedir. Kanaat önderlerinin ürettiğı çözüm önerilerinin adaleti sağladığı düşüncesiyle daha çok kabul gördüğü, tarafları ikna etmede daha etkili olduğu ve toplumun bu nedenle kendilerine itibar edip ihtiyaç duyduğu aktarılmaktadır.

“Adam evli bir kadını kaçırdı köye geldi savcılığa gitti, savcı dedi git zaten kadın istiyor git evinde otur, kadının kocası geldi akşam adamı öldürdü, bak eğer bizim gibi insanlar olmasa olmaz, bu işi

halledeceksin adamı cezalandıracaksın bu adam belki para istiyor para almasa belki boşatmaz (eşini boşamaz), uygun ne ise onu yapmaya (çalışacaksın)... o da diyor siz karışmayın beni çağırıldılar karakola, dediler ki sen karışma sen hakim mi olmuşsun sen vali mi olmuşsun sen kaymakam mı olmuşsun, bana söylediler ama adam öldü...ben araya girseydim belki de ölmeyecekti, onunla anlayacağı dilden konuşacaktım” (KÖ₂₁, 52, Şemdinli/Hakkâri).

Kanaat önderliğine duyulan toplumsal ihtiyacın temelinde ekonomik nedenlerin ve yoksulluğun etkisi olduğu düşünülmektedir. Özellikle kanaat önderinin varlığına duyulan ihtiyaç, sağlayacağı maddi ve sosyal güç desteğiyle ilişkilendirilmektedir. Konuya ilişkin görüş şu şekilde ifade edilmiştir:

“Şimdi diyelim zaten malı olan mülkü olan gücü olan ona muhtaç değildir, gidip bir kız kaçırmaya veya bir ağanın evine götürmeye. Gücü yerinde olan kişiler zaten bunu yapmıyor, kızı istesen malı verir, dünya malı da olsa ikna eder problem olmuyor...ama parası, gücü olmayan gelip ağanın yanına, evine sığınyor ki aileler zarar vermesin”(KÖ₂₃, 59, Komçatı/Şırnak).

Sonuç

Toplumlar merkezine aldığı değer, tutum ve inanç gibi öncüllerinin yanı sıra toplumu yönlendirme ve problem çözme konusunda etkin rol oynayan aktörler açısından da farklılık göstermektedir. Geleneksel kapalı toplumlarda inanç ve kültürel değerlerin etkisiyle görece değişikliğe kapalı daha muhafazakâr bir yapı varlık göstermektedir. Cemaat yapısının hâkim olduğu geleneksel kapalı toplumlarda ortak kanaat ve görüşler, ataerkil yapının etkili olduğu kültürel pratikler ve dini referanslar çerçevesinde şekillenmekte ve çoğu zaman bir temsilciye, bir *büyüğün* rehberliğine ihtiyaç duymaktadır. Toplumsal ihtiyacı karşılayan ve insanları yönlendirme ve problem çözme konusunda başvurulan bu kişi kanaat önderidir. Kanaat önderi, geleneksel toplum yapısının sürdürülebilirliği için duyduğu ihtiyaçları doğrultusunda ürettiği, değer, saygınlık ve kutsallık atfettiği bir temsile karşılık gelmektedir. Geleneksel toplumlardaki kanaat önderliği olgusu din ve geleneğin etkisinde şekillenir ve toplumun kadim kültürel ve tarihi kabullerinden beslenir. Bu açıdan bakıldığında, kanaat önderliği üreten toplumsal grupların kan bağına dayalı aynı zamanda siyasi ve sosyal bir örgütlenme şekli olan aşiretler ile dini temsile dayalı cemaat ve tarikatlar olduğu görülmektedir. Bu gruplar, kendi içlerinde ast üst (himaye-itaat) ilişkilerince belirlenen hiyerarşik bir düzene ve

informel normların (töre/Şerri kurallar) geçerli olduğu sosyal bir yapıya sahip oluşumlardır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde etkin rol oynayan 25 kanaat önderini odağına alan bu çalışma sonucunda bölgede kanaat önderliğinin; dini/inanç temsilci olan *şeyhler* ile kan bağı ve akrabalık sistemi üzerinden tanımlanan aşiret temsilcisi *ağalar* olan iki tip kanaat nderliği ürettiği ve aşiret özelinde kanaat nderliği kavramının sıklıkla aşiret temsilciliği yerine kullanıldığı anlaşılmıştır. Dini/inanç temsilci olan kanaat önderlerinin aşiretler üstü söylem üretme kapasitesiyle, daha lokal düzeyde (kendi aşiretleri üzerinde) etki gösteren aşiret temsilcilerinden daha geniş bir nüfuz alanına sahip olduğu anlaşılmıştır. Aşiret temsilinde kanaat önderi olabilmek için doğuştan gelen statüler etkiliyken, dini/inanç temsilinde kişisel çaba ve bir tarikat silsilesi (icazet alma) takip etmenin gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kanaat nderi toplumda güven duyulan, adaleti sağlayan, zm üretebilen ve sözüne itibar edildiği için toplum tarafından kabul gören kişilerdir. Etkili oldukları bölgelerdeki kriz ve çatışma durumlarında adaleti sağlama ve tarafları mutmain kılan kararlar alma konusunda sözlerine itibar edilmekte ve kendilerine değer verilmektedir.

Kanaat önderliğinin, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaygınlık göstermesinin nedeni, dini ve geleneksel öğretilerin kutsallığı ile bu değerlere duyulan bağlılıktır. Bu bölgede yer alan çoğu ilin tarıma dayalı düşük sosyo-ekonomik yapısı, kanaat önderliğinin kapalı tarım ekonomisi ve üretim alanından beslendiğine yönelik bir sonucun da elde edilmesini sağlamaktadır. Kanaat önderliğinin kurumsallığında, bu kişilerin (daha çok şeyhlerin) kerametleri olduğuna, telkin ve ikazlarına uyulmadığı takdirde kişinin bir musibete uğrayacağına duyulan mistik inancın etkili olduğu da düşünülebilir. Çatışma yaşayan birey veya grupların (oğu zaman aşiretlerin) teskin edilmesi, ikna yoluyla barışan taraflar için gerekli mali yükümlülüklerin (adam ldrmelerinde kan parası, kız kaırmalarında süt parası adı altında aşiret üyelerinden toplanacak para miktarının) belirlenmesi, bu bedelin tanzimi ve dağıtımında sürecin sonuna kadar sağlanan takip ve denetim ile aksi halde uygulanacak yaptırımın duyurulması ve tüm bunlar gerçekleşirken birlikte hareket edilen aşiret üyelerinin sayısal çokluğu, kanaat önderlerinin karizmatik liderliğini besleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Kanaat önderleri yerel ve lokal düzeyde bir etkinlik alanına sahip olmanın yanında temsil ettikleri grupların (aşiretin, cemaatin) bir ürünü olarak, sahip oldukları toplumsal statü ve prestijlerinin sürekli liği için bu grupların yeniden inşasını sağlayan i

dinamiklerini aktif tutarak hem grup üyelerini hem de kendi etki ve güç alanlarını muhafaza etmektedirler. Modernleşme ve bireyselleşmenin etkisiyle toplumsal etki düzeylerinin geçmişe kıyasla azaldığı kabul edilse de kent merkezlerinden ilçelere doğru gidildikçe kanaat önderlerinin toplum üyelerince kabul görme oranının arttığı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Aktay, Y. ve Köktaş, M. E. (1998). *Din Sosyolojisi (Günter Kehrler ve diğ.)*, (2.Baskı), (çev. M. Emin Köktaş ve diğ.). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Atmaca, V. (10-15 Eylül 2007). *Anadolu'da Yesevilik- Yesevilik Menakıbnamesi Özelinde Peygamber Tasavvuru-*. 38. Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (38. ICANAS)., s.43-67, Ankara.
- Ay, Z. 13. *Yüzyılda Anadolu'nun İslamlaşma Sürecindeki İsmaili Etkiler ve Bu Etkilerdeki Vefâilik Boyutu*. Akademik İncelemeler Dergisi (Journal Of AcademicInquiries), Cilt:11, Sayı:2, 2016, (s. 1-22).
- Aysoy, Mehmet. (2003). *Geleneksel Sonrası Toplum Üzerine*. Ankara: Açık Kitapları.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Özel, O. ve Ünsal, S.(2001). *Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet*, (2. Baskı). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Barth, F. (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*.(çev. Ayhan Kaya-Seda Gürkan). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Barth, F. (2001). *Kürdistan'da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Beşikçi, İ. (1992). *Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Bozarslan, M. E. (2002). *Doğu'nun Sorunları*. (2. Baskı). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Bruinessen, M. V. (2011). *Ağa Şeyh Devlet*. (7. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (17. Baskı), (Yay. Haz. Aydın Sami Güneşçel).Ankara : Aydın Kitabevi Yayınları.
- Evliya Çelebi. (1993). *Tam Metin Seyahatname*, Cilt I-II.İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Freyer, H. (2013). *Din Sosyolojisi*. (çev.Turgut Kalpsüz).İstanbul: Doğu, Batı Yayınları.

- Giddens, A., Sutton, P. W. (2016). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. (2. Baskı), (çev. Ali Esgin), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Gök, M. (2010). *Aşiret Tarzı Kapalı Toplum İletişim Modelinde Oluşan Şiddet Suçlarının Nedenleri ve Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Halkla İlişkiler Uygulamaları: Diyarbakır Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gökalp, Z. (2009). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. (2. Basım). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Güneş, Hasan (2016). *Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ütopya Yayıncılık.
- Gürer, D. (2007). *Düşünce ve Kültürde Tasavvuf*. İstanbul: Ensar Neşriyat. *Hakkâri Folkloru*, (2010). T.C. Hakkâri Valiliği, Ankara.
- Heckmann, L. Y. (2012). *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*. (Tribe and Kinship Among the Kurds). (3. Baskı). (çev. Gülhan Erkaya). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kartal, K. (1987). *Erivan'dan Van'a Hatıralarım*, Anadolu Basın Birliği Genel Merkezi Genel Başkanlık Özel No.23.
- Kaya, K. (2013). *Sosyolojiye Giriş* (Edt. İhsan Çapçioğlu-Hayati Beşirli) İçinde *Toplumsal Gruplar*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kaymaz, Özlem Tuğçe. (2-4 Mayıs 2013). *Kanaat Önderi Kavramının Yeni Mecrası*. II. International Conference on Communication Media Technology and Design. Famagusta, Kuzey Kıbrıs.
- Kirman, M. A. (2011). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Klein, J. (2013). *Hamidiye Alayları İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kodaman, B. (1987). *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 67, Seri: IV, Sayı: A.21.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, (3. Basım), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (2010). *Bediüzzaman Said Nursi Olayı Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim*, (15. Baskı). (çev. Metin Çulhaoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Minorsky. (1992). *Kürtler*. (2. Baskı). İstanbul: Koral Yayınları.
- Ortatepe, Eyüp. (2014). *Terörle Mücadelede Sivil Toplumun Rolü: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Kanaat Önderleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik

- Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı,
Ankara.
- Özer, A. (2012). *Çözül(e)meyen Kürt Sorunu*. İstanbul: Hemen Kitap Yayınları.
- Popper, K.(2010). *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt I-Platon*. (çev. Mete Tunçay). (4. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- Redhouse Sözlüğü. (1989). (Ed. Robert Avery), (16. Basım), İstanbul: Redhouse Yayınevi.
- Subaşı, N. (2003). *Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme*. Ankara: Vadi Yayınları.
- TDK , *Türkçe Sözlük*, (2005). (10. Baskı), Ankara.
- Türkey, C. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak Aşiret ve Cemaatler*, (3. Baskı).İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ulutaş, Ejder. (2016). *Kanaat Önderi Bir Liderlik Fenomenolojisi*. İstanbul: Açılımkitap.
- URL-1, Kadir Sabuncuoğlu, *Naim Hoca Böyle Bir Günde “Durun” Demişti*, Kaynak: Erzurum Haber Gazetesi, 21 Ekim 2011. Erişim Tarihi:16.10.2016. <http://www.erkurumhabergazetesi.com/28665-naim-hoca-boyle-bir-gunde-%E2%80%9Cdurun%E2%80%9D-demisti>
- Vergin, N. (2003). *Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Weber, M. (2007). *Sosyolojinin Temel Kavramları*.(Çev.Medeni Beyaztaş). (6. Baskı). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Weber, M. (2013). *-Bürokrasi ve Otorite. -Wirtschaft und Gesellschaft-*. (6. Baskı).(Çev.H. Bahadır Akın). Ankara: Adres Yayınları.
- www.kalkinma.gov.tr. Erişim Tarihi: 15.01.2021
- www.tuik.gov.tr. Erişim Tarihi: 15.01.2021
- Yıldırım, A; Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yeğen, M. (2015). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*.(7. Baskı).İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zijderveld, A. C. (2013). *Kültür Sosyolojisi -Kültür Sosyolojisine ve Metodolojisine Giriş-*.(çev. Kadir Canatan). İstanbul: Açılım Kitap.

